

Әлкен Т., 3-курс студенті

Шошаева Л.С., аға оқытушы

Ибрахимов М.И., Қарағанды облысы Октябрь аудандық адвокаттар

алқасының төрағасы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан

АДВОКАТТАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАУЛАРҒА ҚАТЫСУЫ

Қазіргі уақытта Қазақстанда адам мен азамат құқықтарын қорғау жөніндегі міндеттерді атқаратын әр түрлі мемлекеттік және мемлекеттік емес органдар, мекемелер мен қоғамдық ұйымдар бар. Оларды атап өтетін болсақ: соттар, прокуратура, ішкі істер, әділет органдары т.б. Яғни, бұл аталған органдар құқық қорғау міндеттерін бір-бірімен тығыз байланыста жүзеге асырады. Алайда осы міндеттерді табысты жүзеге асыру адвокатура сияқты қоғамдық- құқықтық институтсыз мүмкін емес.

Қазақстандық заңнамада адвокатура ешбір құқық қорғау органы ретінде көрсетілмесе де, ол іс жүзінде құқық қорғау қызметі мен міндетін атқарады. ҚР Конституциясында адам мен азамат құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі делінген. Азаматтардың конституцияда кепілдік берілген құқықтарының сақталуын заңнамада көрсетілген органдар, соның ішінде құқық қорғау органдары қамтамасыз етеді. Мемлекеттік органдардың азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтауы және қорғауы белгілі бір дәрежеде азаматтар мен ұйымдарға кәсіби заң көмегін көрсетуді жүзеге асыратын тұлғалар қызметінің негізгі принциптерін анықтайтын адвокатура сияқты институтпен тығыз байланысты. Сөйтіп, азаматтардың білікті заң көмегін алу құқығын қамтамасыз етуге тиісті құқық қорғау жүйесінде адвокатура маңызды орынды алады. Себебі жеке адамның құқығын қандай да бір қол сұғушылықтан қорғау, заңдылық үшін

күрес және сот төрелігіне көмектесу – адвокаттық қызметке үлкен саяси-әлеуметтік маңыз береді. Әрбір адам бұзылған не даулы конституциялық құқықтарын, бостандықтарын мен заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау үшін сотқа жүгінуге құқылы. Әрбір адамның азаматтық процесс барысында білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Осы тұрғыда, ҚР «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңның 31-бабына сәйкес Қазақстан Республикасындағы адвокатура - адамның өз құқықтарын, бостандықтарын сот арқылы қорғауға және заң көмегін алуға мемлекет кепілдік берген және Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген құқықтарын іске асыруға жәрдемдесуге, сондай-ақ дауды бейбіт жолмен реттеуге жәрдемдесуге арналған.

ҚР АІЖК 18 – бабына сәйкес заңда көзделген жағдайларда заң көмегі тегін көрсетіледі. Азаматтық істерді қарау кезінде жеке және заңды тұлғаларға көмек көрсете, мүдделерін білдіре отыра адвокаттар істі дәл сәйкестікпен дұрыс шешуге жәрдемдеседі. Осы тұрғыда, адвокаттың білікті көмегі тұлғаға өз құқықтары мен мүдделерін қорғаудың өте тиімді жолдарын таңдауға мүмкіндік береді. Кез келген қолсұғушылықпен тәртіп бұзушылықтың кімнің тарапынан болғандығына қарамастан, азаматтардың құқығын қорғау жөніндегі өз міндетін адвокаттар заңда көзделген барлық құралдармен әдістермен жүзеге асырады. Бұл заңгерлік мәселелер бойынша консультация беру азаматтардың, заңды тұлғалардың тапсырмасы бойынша сотта өкілдік ету, талапкерлердің, жауапкерлердің, өзге де тұлғалардың өкілі ретінде азаматтық істерде сот талқылауларына қатысу т.б. Ақиқатты анықтау үшін соттық азаматтық істерді шешу кезінде тапсырылған материалдарымен және түсініктерімен шектелмей, процеске қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін қатаң сақтай отыра, істің мән-жайын толық объективті айқындау мақсатында заңда көзделген барлық шараларды қабылдайды.

Азаматтық істерді талқылау кезінде сотта өкілдік ету әрбір тараптың оның ішінде үшінші тұлғаның құқықтар мен заңды мүдделерін қорғау үшін заңда көзделген барлық іс жүргізу құралдары мен әдістерін пайдалануды өз

мақсаты етеді. Ал сот өкілдері болса, сот ісіне олардың не үшінші тұлғалардың атынан қатыса отыра, өз мүддесін білдіріп отырған тараптың құқығын қалпына келтіретін не дауға түсіп отырған құқықты бұзудан қорғайтын шешім шығару қажеттігі үшін соттың көзін жеткізуге тырысады.

Осы кезеңде өкіл бола алатындардың бірі-адвокаттар. Шарт бойынша өкілдік етуді азаматтар не ұйымдармен жасалған шарт негізінде адвокаттар неадвокаттық кеңселер жүзеге асырады. Адвокат азаматтық іс жүргізудетарап болып танылмаса да ол шарттан туындаған барлық міндеттемелердіорындауға, клиентке оның іс жүргізу құқықтар мен міндеттемелерін жүзегеасыруға көмектесу мақсатында оның өкілі ретінде іске қатысады.Ең әуелі ҚР «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңының 45-бабына сәйкес жалпы адвокаттар көрсететін заң көмегінің түрлеріне тоқталатын болсам,

- құқықтық мәселелер бойынша ауызша нысанда да, жазбаша нысанда да консультациялар және анықтамалар береді;
- арыздар, шағымдар, өтінішхаттар мен құқықтық сипаттағы басқа да құжаттар жасайды;
- азаматтық сот ісін жүргізуге клиенттің өкілі ретінде қатысады;
- мемлекеттік органдарда, қоғамдық бірлестіктер мен өзге де ұйымдарда клиенттің мүдделерін білдіреді.

Азаматтық сот ісін жүргізуде адвокат әрқашан сенім білдірген адамныңатынан және оның мүддесі үшін іс-әрекет еткендіктен оның іс жүргізуәрекеттерінің салдары өз мүддесін білдіріп отырған адам үшін туындайды.Сөйтіп шарт бойынша адвокат жүзеге асыратын өкілдік етуде өзарақатынастың екі жағын ажыратқан жөн:

- ✓ өкіл мен оның клиенті арасындағы азаматтық құқықтық қатынас, оның негізін адвокаттың өз атынан жеке не заң консультациясының тапсырмасы бойынша жасалған тапсырмалық шарт құрайды;
- ✓ сотқа қатысты адвокат өкілеттілігінің көлемі анықталған іс жүргізу құқығы нормаларымен реттелетін сот өкілі мен соттың арасындағыазаматтық іс жүргізу қатынастарытуындайды.

Сотта азаматтық істі қарау кезінде азаматтар мен ұйымдардың құқықтары мен мүдделерін білдіру – адвокаттық қызметтің маңызды жақтарының бірі. Өзіне өтінген тұлғаға азаматтық процесте олардың мүддесіне өкілдік ету жолымен білікті заң көмегін көрсетумүмкіндігі бірқатар шарттарға байланысты. Бұл шарттар азаматтың сотта іс жүргізуді өзіне қабылдауына не одан бас тартуынаықпал етеді. Азаматтықпроцестің қылмыстық сот ісінен айырмашылығы адвокаттың іс жүргізу құқығытек құқықтық айқындама болғанда ғана ықтимал болып табылады. Құқықтық айқындаматүсінігі бойынша адвокаттың азаматтық істі жүргізу тапсырмасын мына жағдайда ғанақабылдауы не бас тартуын білдіреді:

- егер оның клиент талаптарының ненаразылықтарының заңдылығына көзі жетсе;
- заңмен рұқсат етілген шын дәлелдемелер тапсырылған болса,
- істің заңи болашағы қолайлы шешілетін болса, даулы құқықтық мүдде мен оның қорғау құралдары ақталса және заңды болса ғана құқылы.

ҚР «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңының 33-бабына сәйкес мемлекеттік орган немесе лауазымды адам адвокаттың заң көмегін сұрап өтініш жасаған тұлғаның мүдделерін білдіру құқығын танудан бас тарта алмайды.Адвокат тек өзіне заң көмегі үшін жүгінген тұлғаның заңды мүддесін ғана қорғайды. Сондықтан да адвокат клиент талабының заңдылығы мәселесін анықтап алуы тиіс. Бұл үшін даулы құқық қатынасының мәнін, талаптың құқықтық негізін зерттеу қажет.Іс бойынша құқықтық айқындаманың екінші элементі — клиент қорғанысында қажетті дәлелдемелердің болуы. Ең алдымен адвокат өтініш жасаған тұлға сүйінгендәлелдеменің іске қатысының бар жоғын зерттейді. Дәлелдеме егер тексеріс нәтижесінде оның ақиқатқа сәйкестігі анықталса, рас болып саналады.Даулы мүдденің заңдылығын, дәлелдемелердің жеткіліктілігін анықтай отырып оны қорғаужәне процесстің қолайлы болашағы үшін адвокат азаматтық істі жүргізуге тапсырма қабылдау үшін заңи негіздеменің барекендігі туралы қорытындыға келеді. Адвокаттың кейбір жағдайларда іс жүргізуге қатысуға мына жағдайларда құқығы жоқ:

1. осы іс бойынша іске судья, прокурор , сарапшы, маман, аудармашы, куәретінде қатысса;
2. істің қарауға қатысты лауазымды адамдармен туыстық қатынастар болса.

Іс бойынша қалған барлық жағдайларда адвокаттық көмек үшін жүтінген адамға сотта азаматтық істі қарау кезінде оның мүддесіне өкілдік етуден бас тарта алмайды. Адвокаттың клиентпен құқықтық қатынасы негізіне клиент пен адвокат не болмаса заң консультациясы не адвокат кеңсесі арасында жасалған тапсырма шарты жатады. ҚР АҚ-нің 846-б. сәйкес, тапсырма – бұл азаматтық-құқықтық шарт, оның күшіне орай тараптар бірі басқа тұлғаатынан және есебінен белгілі бір заңдық әрекеттерді жасауға міндеттенеді. Адвокат жасаған мәміле бойынша құқықтар мен міндеттемелер тікелей сенім білдірушіде пайда болады. Адвокат сенім білдірілген тұлға ретінде әрекет ете отыра:

- өзіне берілген тапсырманы жеке орындауға;
- сенім білдірушіге оның талабы бойынша тапсырманың орындалу барысы туралы барлық мәліметті хабарлауға;
- жасалынған мәміле бойынша барлық алынғандарды кешіктермей беруге;
- тапсырманы орындағаннан кейін сенім білдірушіге кешіктірмей мерзімі өтпеген сенімхатты қайтаруға, ақтау құжаттарымен бірге егер бұл тапсырма сипаты бойынша қажет болса, есеп тапсыруға міндетті.

Адвокат өзі өкілеттенген әрекеттерді жеке жасауға тиіс. Адвокат азаматтық істе тарап ретінде емес, тек тұлға өкілі ретінде әрекет етсе де ол қандай да бір іс жүргізу әрекетін жасағанда шешімді жеке қабылдайды және өз клиентімен процестің түпкі мақсатында – сенім білдірушінің ақ екендігін дәлелдеу тұрғысында ғана байланысты. Егер адвокат өзінің әрбір ұйғарымы мен іс жүргізу әрекеттерін клиентпен келісетін болса, онда сенім білдірілген өкіл ретінде өз міндетін іс жүзінде атқаруы мүмкін болмас еді.

Адвокаттың азаматтық процестегі жағдайы қылмыстық істегі адвокат – қорғаушының жағдайынан өзгеше. Қылмыстық істе адвокат сезіктіні,

айыпталушыны, сотталушыны қорғау туралы өзіне қабылдаған міндеттемеден бас тартуға құқығы жоқ. Қабылдаған тапсырмадан бас тарту – ең алдымен қатысушы тараптардың іс жүргізу жағдайы айтарлықтай өзгерісін білдіретін жауапты іс жүргізу әрекеті. Мәселе тек басқа тараптың да адвокат шақырғандығында және өкілдік етуді тоқтатудың клиентті заң көмегінен қалдыратындығында ғана емес, сенім білдірушінің мүддесін қорғау үшін қауіп пайда болады. Оның мәні адвокаттың істі одан әрі жүргізуден бас тартуы клиенттің құқықтық айқындамасының сенімсіздігі туралы көзқарасты тудыруы мүмкін. Сенім білдіруші үшін осықтымал жағымсыз салдарды ескеріп, адвокат өз клиентінің құқықтары мен материалдық құқықтық мүдделерінің сақталуы үшін барлық мүмкін құралдарды пайдалана отырып, бұл шараға өте сирек жүгінеді.

Жалпы, қорытындылай келетін болсам, Қазақстан Республикасының Конституциясы білікті заң көмегін алу құқығын жариялайды және кепілдік береді. Уақыт өткен сайын азаматтар мен ұйымдар тарабына заң көмегіне деген қажеттілік ұдайы өсіп келеді. Адвокаттың іс жүргізудегі дербестігі мен өз клиентінен тәуелсіздігінің маңызды элементі қабылдаған тапсырмадан бас тарту құқығы болып табылады. Адвокат сотта өкілдік ету туралы шартта тарап болып табылмайды. Сотта сенім білдірушінің барлық міндеттемесін орындайды. Көптеген мәселелерде нақтылықтың жоқ екендігін, адвокатура туралы қолданыстағы заңнаманы адвокаттық қызметтің саналуан және көп қырлы тұстарын толық тәртіптей алмайтындығын атап өткен жөн. Адвокат мамандығы белгілі бір табандылықты қажет ететін қызықты да қиын жұмыс, өйткені ол жекелеген азаматтармен және ұйымдармен қатар жалпы қоғамның мүддесін қорғайды. Адам құқығын қорғауға барынша мән берілетін біздің мемлекетімізде мұндай кемшіліктер сот тәжірибесінде көп кездеседі. Адвокаттар туралы қазір айтылып, жазылып жүрген анықтаманы әлі де айқындап, толықтыра түсу керек сияқты. Менің ойымша, кәсіби құқықтық білім мен практикалық қызметте оны пайдалана білумен бірге, адвокаттарға анықтама берген кезде жалпы барлық заңгер мамандар үшін қажет сапалық

қасиеттер көрініс табуы керек. Оның ішінде терең білім қалыптасқан дағды және дүние-танымы сияқты қасиеттер қажет. Құқықтық мемлекеттердің қазіргі кезеңдегі құрылымында адвокаттардың кәсіби және жеке өзінің білім сапасына қойылатын талап жоғары болып отыр. Сондықтан адвокаттардың өз қызметіне жоғары жауапкершілікпен қарауын қамтамасыз ету мақсатында олардың шеберлігін шындап, іскерлігін арттыра түсу қажет. Сонда ғана адвокаттық қызметке деген сенім арта түсері анық.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Азаматтық кодекс ерекше бөлім 1999 жылғы 1 шілдедегі №409 Кодексі (соңғы өзгерістер мен толықтырулар 02.07.2018 № 166-VI)
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған. – Алматы: Жеті Жарғы, 2012.
3. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. 27.07.2011 ж. – Алматы: «Юрист» баспасы,
4. Алауханов Е.О. Адвокатура және адвокаттық қызмет. – Алматы, 2010ж.
5. Адвокаттық қызмет және заңкөмегі туралы 2018 жылғы 5 шілдедегі Заңы
6. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі 2015 жылғы 31 қазан